

Les Completes de Bellvís

Gemma Fabregat Palau

Universitat de Lleida

Aquest article és una reelaboració del treball de recerca que vaig presentar l'any 2005 a l'Institut La Serra de Mollerussa, que tenia per objectiu traçar la trajectòria dels cants de les Completes de Bellvís al llarg de la història. Respecte al treball original, l'article manté quasi inalterats els blocs en què es divideix la informació –història, biografies, protagonistes, cants, música i altres completes–, però amb correccions de contingut de vegades substancials.¹ Per realitzar el treball em vaig remetre principalment a l'experiència de persones que han participat estretament en la celebració de les Completes, com Ester Mitjans, Cecília Navés o Enric Navàs, als quals agraeixo l'ajuda prestada, així com també als antics rectors de Bellvís Mn. Joan Marquilles i Mn. Josep Cases. Per acabar, vull afegir que sense la col·laboració de Cristina Mestre, tutora del treball de recerca, aquest estudi no hauria estat possible.

LA HISTÒRIA

Cada 25 d'octubre, vigília de la Festa Major, se celebra una missa cantada a l'església de Bellvís. Gent del poble de totes les edats, coneguts i familiars d'altres municipis, melòmans d'arreu de la comarca i forasters que vénen expressament per a l'ocasió se citen el dia assenyalat entre les 8 i les 9 del vespre –segons l'any– per assistir a la cerimònia del cant de Completes. L'església de la Mare de Déu de l'Assumpció s'omple de pressa, que a fora fa fred: les primeres a arribar són sempre bellvisenques d'avançada edat que volen assegurar-se un bon lloc, després vénen les parelles del ball, totes ben mudades, i la resta de gent del poble i fora vila que acaben de fer petar la xerrada a les escales abans de començar. Els cantaires pugen campanar amunt per situar-se a la zona del cor, on els músics comencen a afinar i altres companys van buscant-se un racó per viure aquesta celebració més de prop, i a l'hora convinguda, la gran multitud queda en silenci i el mossèn comença la missa.

Aquesta tradició es remunta com a mínim als temps de la Dictadura de Primo de Rivera. Llavors venien a cantar les Completes músics de la *schola cantorum* de la catedral de Lleida,² entre els quals es trobaven tant seglars com clergues –un d'ells es deia Mn. Roig– i tant cantants com instrumentistes. El cor estava format per unes vuit persones i l'acompanyament per unes quatre, encara que, pel que sembla, alguns bellvisencs se sumaven també al grup de la catedral per cantar les Completes. Aquests músics sortien de Lleida el dia 24 d'octubre i en arribar a Bellvís s'allotjaven a la fonda de cal Jeroni del Cerilles, on ara hi ha cal Bufalà, i se sufragaven les despeses amb els diners de la col·lecta de la cerimònia de les Completes i l'ajut de l'Ajuntament. Amb l'arribada de la Segona República, però, l'Ajuntament retirà la contribució econòmica que permetia pagar la pensió als músics i a partir d'aquell moment els bellvisencs els van començar a oferir cada any les seves cases. Després de cantar les Completes, compostes pel saragossí Pablo Hernández, i la missa del dia de Festa Major, els músics se'n tornaven a Lleida. Encara avui es diu que el cant de Completes tenia tant ressò entre els forasters, que, en lloc de venir a Bellvís el dia 26, venien a sentir les Completes i passaven la nit a les cases, en pellers o pels carrers.

¹ El bloc que ha patit més canvis ha estat potser el dedicat a la història de les Completes de Bellvís, ara més extens i fidel a la realitat.

² Bellvís pertany al bisbat de la Seu d'Urgell, però per qüestions de distància tradicionalment ha tingut més relació amb el de Lleida.

El 25 de juliol de 1936 un grup de republicans bellvisencs saquejà l'església i organitzà una foguera a la plaça Major, on es cremaren pràcticament totes les imatges –entre elles la de la Mare de Déu de les Sogues, patrona de Bellví, que hagué de ser restaurada posteriorment– i objectes de culte, com ara el retaule major –una talla de fusta de gran valor. El balanç d'aquesta acció fou la calcinació de les còpies de les partitures de les Completes que es guardaven al poble i el trencament de l'harmònim, entre altres tantes coses. Com és de suposar, durant la Guerra Civil les Completes no es van interpretar.

Quan acabà la Guerra es formà un cor de cantaires a Bellví: es tracta del cor de la capella o *schola cantorum*, anomenat per tothom cor parroquial, que només actuava a l'església durant les cerimònies i estava format per una vintena de persones del poble d'entre 20 i 30 anys. El seu repertori era en un principi exclusivament religiós,³ però a mesura que passà el temps s'hi introduïren també cançons populars. Els successius sacerdots que van passar per la rectoria aprovaren l'obra d'aquest cor, fins i tot ajudant activament als assajos.

La vigília de la Festa Major de 1940, els membres del cor parroquial van cantar unes completes en gregorià, com dicta el breviari i, abans d'acabar l'any, Mn. Alfons Escué Gilabert, fill de Bellví, els portà ja les partitures de les Completes de Pablo Hernández, el qual estava convençut de tenir-les en algun lloc.⁴ Els proposà que les Completes que s'havien cantat abans de la Guerra fossin interpretades per ells mateixos en lloc de gent de Lleida; Mn. Josep Cases, antic rector de Bellví, afirma haver-li sentit dir: "No s'ha de perdre això, i ho hem de fer aquí". Com que Mn. Alfons tenia estudis musicals va ser l'encarregat d'adaptar les partitures i, després, Ester Mitjans Escué, neboda seva, en va fer transcripcions de les veus per als cantaires.⁵ Va transcriure les parts instrumentals un copista germà de Salvador Roig, tenor de la catedral de Tarragona i amic de Mn. Alfons, que també venia a cantar les Completes. El 1941 se'n cantà un dels moviments, possiblement l'*Himne*.

Per preparar les Completes de l'any següent els cantaires es van passar l'hivern assajant: Ester Mitjans, que va ser l'encarregada de la direcció del cor als assajos, apostà en un principi pels parcials,⁶ i quedava amb les dones de dia i amb els homes de nit. Fins que, quan ho cregué oportú, ajuntà el cor per cantar tots alhora. Quan faltaven un parell de dies –en anys posteriors ho faria el dia abans– per a la vigília de la Festa Major, Mn. Alfons Escué rellevà la seva neboda de la direcció i, el dia assenyalat, va ser ell mateix l'encarregat de dirigir les Completes. Aquesta vegada s'interpretaren tots els moviments excepte el segon, que és el més extens, però els anys posteriors ja es va cantar la missa sencera. Si algun any Mn. Alfons no podia dirigir-les era substituït pel prestigiós compositor de sardanes Conrad Saló Ramell, que tocava l'harmònim a la missa de Pablo Hernández, format a l'escolania de Montserrat i director de La Principal de la Bisbal des de 1935 fins a 1977. Quan Mn. Alfons se n'anà a passar els últims anys de vida a Tarragona no trobà cap inconvenient a continuar dirigint les Completes la vigília de la Festa Major tant temps com li fos possible.

Després de Mn. Alfons Escué, la direcció passà a càrrec de Mn. Gaietà Serrano, fill de Bellví, on arribà a principis dels anys 60 després de patir un accident que li va impedir seguir amb la tasca de rector. L'arribada de Mn. Gaietà, que tenia coneixements musicals però l'oïda i la vista afectades per l'accident, marcà un abans i un després en les Completes de Bellví, ja que van passar a ser interpretades per una nova formació que ell mateix s'encarregà de bastir: la coral de veus mixtes l'Espiga d'Or, encara en actiu. Aquesta coral nasqué a partir del cor parroquial, que quedà integrat en la nova formació, i podria ser que hagués pres el nom de l'Espiga d'Or d'un cor Clavé bellvisenc que cantava sarsueles i sardanes, alguns dels membres del qual també formaven part del cor parroquial.

³ Una de les primeres misses que va cantar el cor parroquial era de Josep Sancho Marraco; més endavant també en va cantar una del Santíssim Sagrament. Poc després de la Guerra introduïren al seu repertori els cants de Festa Major que avui es consideren tradicionals: la missa de Difunts a tres veus i la missa Pontificalis de Perosi, aquesta última a petició de Mn. Sabaté, el rector de Bellví d'aquells temps.

⁴ Podria ser que Mn. Alfons hagués adquirit les partitures al Camp de Tarragona durant la Guerra: obres de Pablo Hernández han estat conservades, com a mínim, a l'església de Santa Maria de Cornudella de Montsant i l'església de Sant Pere de Reus.

⁵ Cal remarcar que durant molts anys s'ha dit que Mn. Alfons havia reescrit de memòria les partitures de les Completes després que es cremessin. La mateixa neboda ho desmenteix rotundament.

⁶ Als assajos parcials cada veu és treballada per separat per detectar i corregir errors còmodament.

Pels volts de 1970, Mn. Gaietà se n'anà a viure a Barbens, on residia la seva germana. La coral es va quedar llavors sense director: els cantors continuaren interpretant les peces que ja se sabien, i quan volien ampliar el repertori o necessitaven un cop de mà per preparar algun concert feien venir el músic Joan Escué, que realitzava les tasques pròpies de la direcció. Pel que fa a les Completes, l'Ester Mitjans, que llavors residia al Poal, es va encarregar de reunir aquells que se les sabien bé perquè havien format part del cor parroquial, i, quan faltaven vuit o deu dies per la vigília de la Festa Major, començava els assajos en una sala dels baixos de l'Ajuntament. A les cerimònies dirigia les Completes un dels músics que venia amb l'orquestra, i podria ser que algun any, si li era possible, Mn. Gaietà. Es conserva un document sonor de 1976 en què es poden sentir veus que avui ja no són entre nosaltres, però que van caracteritzar els cants de Completes d'aquella època, tant pel seu talent com per la seva qualitat humana.

Amb tan sols divuit anys, el 1978 la soprano bellvisenca Cecília Navés substituï Joan Escué al capdavant de la coral. Per tal que els cants tradicionals de Festa Major no s'acabessin perdent –llavors els cantaven només una dotzena de persones d'avançada edat– la nova directora ensenyà les Completes i la missa Pontificalis a tota la coral l'Espiga d'Or, i es va fer responsable tant dels assajos com de la direcció a l'església. Per motius personals, però, a mitjan desembre de 1989 Cecília va ser substituïda temporalment per Enric Navàs, natural de Lleida. És sota la direcció d'Enric Navàs que les partitures de les Completes s'editen per primer cop en ordinador per facilitar-ne la lectura: ell s'encarregà de transcriure les veus, i Sebastià Sellart, membre de la coral, de la part instrumental. L'any 1994 Cecília Navés es reincorpora a l'Espiga d'Or, i el 2001 deixa el lloc definitivament a Enric Navàs, l'actual director.

La trajectòria de les formacions instrumentals que han acompanyat les Completes de Pablo Hernández ha passat més desapercebuda. Com posteriorment es comentarà amb més detall, aquesta missa requereix un petit acompanyament de vent i corda, a més de l'harmònim, que harmònicament no aporta res significatiu. Avui dia l'acompanyament està compost per flauta, violí primer, violí segon, viola, violoncel, contrabaix i orgue. Tot i que falta informació sobre la instrumentació que ha acompanyat els cants al llarg del temps, sembla probable que l'harmònim o l'orgue hagi estat sempre present en la formació.

Abans de la Guerra l'acompanyament anava a càrrec d'un reduït grup de gent de la catedral de Lleida i potser també del poble; eren uns quatre músics. Tocaven l'harmònim, instruments de corda i podria ser que també de vent. Passada la Guerra i durant uns quaranta anys La Principal de la Bisbal, que solia ser l'orquestra que tocava a les festes majors, va ser la responsable d'aportar els músics per a l'acompanyament de les Completes i de fet cobrava l'acte al mateix preu que una sessió de ball. També s'hi afegia algun veí del poble, com el pare del Cirilo, barber. Posteriorment van ser músics aficionats, entre els quals hi havia gent del poble i potser si era necessari també de Lleida, els que s'encarregaven de l'acompanyament. A la gravació de 1976 s'hi endevina un acompanyament d'orgue i quartet de corda, possiblement també amb contrabaix. Més tard, a principis o mitjan anys 90, un reconegut violinista mollerussenc anomenat Joan Espina s'encarregà de buscar un nou grup de músics més professional, que interpretà les Completes fins que, a finals de la dècada, Espina se n'anà a estudiar a Madrid. El rellevà Eva Panadés, mestra de violí a l'Escola Municipal de Música de Bellvís, que s'encarregà de reunir el quartet de corda que seria la base de l'actual formació, amb músics de Lleida i Mollerussa.

Des del 2006 es pot gaudir dels cants de les Completes qualsevol dia i a qualsevol lloc, ja que la coral l'Espiga d'Or enregistrà en un CD les Completes de Pablo Hernández,⁷ juntament amb tres obres més també tradicionals de la Festa Major a Bellvís:⁸ la missa Pontificalis, de Lorenzo Perosi, que es canta el 26 d'octubre al migdia; el goig a la mare de Déu de les Sogues en una de les tres versions que en va fer Salvador Ritort, organista i amic de Mn. Alfons Escué,⁹ i un "Salve Regina" per a tres veus blanques, de Mn.

⁷ L'enregistrament va tenir lloc al Centre Cultural de Mollerussa el dia 26 de març de 2006. El CD es titula *Bellvís, cants de Festa Major*.

⁸ Hi falta la missa de Difunts a tres veus, possiblement també de Lorenzo Perosi, que es cantava el 27 d'octubre. Va caure en l'oblit fa anys.

⁹ Salvador Ritort era tan sol dos anys més gran que Mn. Alfons. Els dos havien estudiat al seminari de la Seu d'Urgell amb Mn. Enric Marfany i havien coincidit a la catedral de Tarragona. A les partitures originals d'aquests goigs s'hi deixà constància per escrit que havien estat estrenades "a gran orquestra el dia de la Festa Major de l'any 1946".

Ramon Molera, instrumentat per Mn. Gaietà, que Ester Mitjans comprà a Lleida. La intenció del projecte va ser assegurar la pervivència d'aquest patrimoni –no en va, se'n va disposar un exemplar a la Biblioteca de Catalunya– i difondre'l tant entre bellvisencs com entre forasters, encara que l'experiència d'assistir a l'església els vespres dels 25 d'octubre sigui millor viure-la en directe.

BIOGRAFIES

Pablo Hernández Salces

Nasqué a Saragossa el 25 de gener de 1834 i morí a Madrid el 10 de desembre de 1910. Va cursar els estudis de primària al col·legi dels Padres Escolapios de Saragossa i va ser *infantico*¹⁰ a l'església del Pilar. Estudià solfeig, piano, orgue i harmònim amb Valentí Mentón, i violí amb Ignasi Rabanals. Als catorze anys ocupà el lloc d'organista de l'església parroquial de Sant Gil Abad de Saragossa. El 1856 es traslladà a Madrid per ampliar estudis al Conservatorio de Madrid, on fou deixeble d'òrgan i composició d'Hilarión Eslava; dos anys més tard, va guanyar per oposició la plaça d'organista de la catedral de Nuestra Señora de Atocha a la mateixa ciutat. Compaginà aquesta activitat amb la creació d'obra pròpia i el 1861, havent-se diplomant, va guanyar el seu primer premi de composició. Començà a explotar més activament aquesta nova faceta a partir de l'any 1863, quan va ser nomenat professor auxiliar de solfeig al Real Conservatorio de Música. Anys més tard ocuparia la plaça d'organista a l'església del Buen Suceso, també a Madrid. Pablo Hernández va rebre una Medalla de Plata a l'Exposició Universal de París de 1867 com a premi d'un concurs de composició –un dels membres del jurat era Hèctor Berlioz–, i un any més tard en rebé una altra de l'Exposició Aragonesa.

És autor del celebrat *Método de órgano*, elaborat entre 1860 i 1867, que el convertiria en músic de reconegut prestigi, i coautor d'un *Método especial de solfeo con acompañamiento de piano y bajo numerado*. Entre les seves obres no religioses s'hi troben sis fugues per a orgue, alguna simfonia i sarsueles d'un sol acte per a teatre, entre les quals destaca *Un sevillano en La Habana*. Pel que fa a les obres religioses, de reconeguda vàlua, es poden trobar misses a tres i quatre veus, oficis –aquí s'hi inclouen les Completes de Bellví, les úniques que escriví–, passions, goigs i antífones, entre altres. Les seves obres foren publicades i difoses per tot Espanya mentre visqué, però a principis del segle xx caigueren en l'oblit. Com a intèrpret és considerat de l'escola aragonesa d'orgue del segle XIX, que segons Hilarión Eslava era la que gaudia de més reputació a Espanya juntament amb la de Montserrat.

La producció de Pablo Hernández va passar per dues etapes: mentre que la crítica del XIX alabà les obres religioses que compongué, al final de la seva vida la música que escriví es va convertir en un dels símbols que calia desterrar dels temples. Alguns conservadors es mostraven contraris a la instrumentació moderna als edificis de culte, ja que segons ells aquestes noves composicions eren espectacles més propis del teatre que de l'església. Des d'una altra perspectiva, els autors progressistes com Pablo Hernández foren els primers a intentar treure la música espanyola de l'estancament a què havia arribat en comparació amb altres països. Tots aquests compositors compten amb una abundant producció; compongueren obres per al teatre iniciant la cerca d'una òpera pròpiament espanyola, enriquiren i variaren l'orquestració de les composicions religioses, fomentant especialment, com també es feia en altres països, els instruments de vent de metall i augmentant el nombre de músics a les capelles de les catedrals. Les crítiques dels conservadors van anar dirigides en un principi només a les composicions religioses, però acabaren repercutint sobre totes les obres dels compositors progressistes, i els va fer caure així en l'oblit. L'obra de Pablo Hernández n'és un exemple.

¹⁰ Nen de coral que serveix al culte.

Mn. Alfons Escué Gilabert

Nasqué a Bellvís el 20 de febrer de 1900 i morí a Tarragona el 25 de febrer de 1964. Estudià al seminari de la Seu d'Urgell, on va ser deixeble de Mn. Enric Marfany –compositor de l'himne d'Andorra–, i estudià violí, piano i cant. Allí ocupà una plaça de xantre; també compongué. Abans d'acabar la formació seminarística se n'anà a estudiar música a diversos llocs de la geografia espanyola, fins que en arribar a la Seu fou finalment ordenat mossèn. Se'n tornà a Lugo, on ja havia estat anteriorment, però quan s'assabentà que es convocaven oposicions per a xantre a Lleida no deixà passar l'oportunitat de venir: aconseguí la plaça i es quedà en aquestes terres, amb el vistiplau del bisbe de la Seu, per celebrar matrimonis també al bisbat de Lleida. La seva primera missa solemne va ser el 23 de setembre de 1925 a Bellvís.

Quan esclatà la Guerra Civil es presentà a unes noves oposicions de xantre en què també aconseguí el lloc desitjat, aquesta vegada a la catedral de Tarragona. Malauradament, a Tarragona va ser fet presoner pels republicans en un dels vaixells amarrats a port que eren utilitzats per tancar les persones susceptibles de ser afins a l'alçament militar, però va poder escapar gràcies a l'ajuda de dos escolanets que el reconegueren i pogueren rifar-se dels guardes. Decidit a marxar també de Tarragona, se n'anà a Andorra, on s'estigué força temps i perdé la bona veu que tenia com a xantre a causa d'una afonia. D'Andorra fugí cap a París. Un nebot seu que vivia allà li facilità feina en una pelletteria, i des de jerarquies superiors de l'església se li concedí una parròquia prop de la capital francesa, on va passar la resta d'anys de Guerra. Quan Mn. Alfons tornà a Bellvís, hi va realitzar la primera missa que se celebrà després del conflicte. Va passar els últims anys de la seva vida allotjat amb una família a Tarragona.

El record que en té la seva neboda Ester és el d'un home “de tracte agradable, un gran director que, a més, vocalitzava molt bé”. Per a Josep Maria Falip, membre de la coral, Mn. Alfons era “un home alt i prim, de cabells blancs. Tenia molta energia en portar el compàs”.

ELS PROTAGONISTES**Enric Navàs Mariné, actual director de l'Espiga d'Or**

L'actual director porta catorze anys al capdavant de la coral i durant tot aquest temps ha viscut ja moltes celebracions de Completes. Un dels cantaires li va parlar una vegada de l'origen d'aquesta tradició: li va explicar que l'havia començada un mossèn que la va ensenyar al cor parroquial, del qual després sortiria la coral, i que a Bellvís s'havien cantat des de sempre. L'Enric recorda que quan van arribar les partitures eren manuscrites i només les podien entendre els músics –i de vegades ni això–; per aquest motiu es decidí a passar-les a ordinador. Més tard s'adonà que a la partitura del violoncelista hi faltaven dos compassos, i el dia que se celebraven les Completes a l'església va haver d'afegir-los al peu de pàgina.

Afirma que la majoria de membres de la coral “ja se les saben, les Completes. Als assajos el que es fa és mirar de corregir els punts més problemàtics i millorar els que ja se saben, com l'afinació, sobretot el ritme, la col·locació de la veu... Es tracta de repassar, corregir i millorar”. Sobre el fet de treballar amb gent que majoritàriament no té coneixements musicals, diu que és una tasca una mica difícil, però no tant com la gent pot pensar: “S'ho arriben a aprendre de memòria a base de repetir les frases. De fet, la gent que ve a la coral és perquè ja hi tenen una mica de facilitat. És important per al director donar bé l'exemple, amb un ritme i entonació molt acurats, perquè ho agafin bé”. A banda dels membres habituals de l'Espiga d'Or, el dia de la celebració se sumen també als cants l'acompanyament instrumental i algunes veus que vénen especialment per a l'ocasió –especialment homes, ja que amb l'actual formació és la veu que més cal reforçar. Els músics que vénen a tocar són companys de l'Enric que han acabat la carrera i que són contractats expressament per a això; fan solament un assaig a soles amb ell i un altre, el general, amb el cor. Pel que fa als progressos dels últims anys, el director destaca la millora de la coral en interpretació, en expressió.

Cecília Navés Peig, antiga directora de l'Espiga d'Or

Actualment Cecília interpreta els solos de soprano de les Completes. Recorda que als tretze o catorze anys ja pujava al cor per escoltar-les i li feia molt respecte; de l'origen en sap que les partitures van arribar a través d'un capellà o vicari de la catedral de Tarragona. Pel que fa als assajos i als moments abans de la celebració, Cecília Navés afirma que "els assajos eren una mica feixucs, però a la coral hi havia molta il·lusió perquè ja ho havien sentit des de petits. Els omplia de satisfacció cantar-ho. De nervis no n'hi havia: el primer cop ho vam preparar tot amb un any d'antelació i feia un cert respecte, però va anar bé. A més, alguns membres de cada veu ja s'ho sabien d'haver-ho cantat altres cops i això donava seguretat als altres".

Quan Cecília va prendre la direcció de la coral, hi introduí exercicis de tècnica vocal als assajos, però els va haver de deixar córrer perquè no agradaven gens; però tot i així creu que els cantaires supleixen el fet de no tenir coneixements musicals amb l'oïda i la memòria: "És a base de repetició, per això vocalment cansa una mica. Encara que hagi d'estar veu per veu, els assajos han de ser dinàmics i de seguida que surten les coses per separat has d'ajuntar-ho, o si no es fa molt pesat. Costa també corregir alguns vicis a l'hora de cantar". Pel que fa als músics de Lleida, destaca la seva professionalitat, "saben fins on pot arribar la coral i tenen molta paciència", i la bona relació que mantenen amb els membres de L'Espiga d'Or. Com a d'anècdota recorda que un any, quan era directora –segurament el 1995–, van provar de cantar des de l'altar en lloc del cor, "perquè així la comunicació és més directa. Però com que la gent ho havia sentit sempre des del cor, es va tornar a fer com abans". Igual que Enric Navàs, la Cecília ressalta el progrés que ha experimentat la coral en els cants de Completes al llarg dels anys.

Ester Mitjans Escué, cantora de l'antiga generació i responsable dels assajos durant dècades

Actualment té més de 90 anys. Va començar a aprendre música a les Monges de Bellvís i més tard, de manera autodidacta, tocava el piano als festivals del poble i l'harmònim a l'església. Comparant els concerts de l'antiga generació de cantaires amb els de la moderna, l'Ester creu que "les corals van guanyant amb el pas dels anys i és normal; no és per menysprear l'antiga promoció, però a base d'assajar i assajar i agafar experiència, les coses van madurant, s'hi nota amb el temps. Ara potser també hi ha més professionals i se sap més música." Gràcies a una memòria prodigiosa, encara recorda amb tot detall els temps en què s'encarregava del cor parroquial:

De petita ja m'agradava ja la música, i [els assajos de les Completes] no em van suposar cap sacrifici, al contrari: com que quan deies d'assajar doncs tothom... Era molt diferent abans d'ara. Llavors venia l'hivern, i mira, avui a assajar. Si encara era una sortideta. Llavors sortíem d'assajar, allà a la plaça fèiem una xerradeta i apa. Després ja van vindre els més joves. Dels primers anys en recordo especialment el Sebastià Serrano [pare del conegut comunicador], que era molt bon tenor i sabia una miqueta de música, el Jaume Fabregat, que fins a última hora encara volia les primeres partitures que li vam donar perquè deia que aquelles eren les que se sabia tant... Al Sebastià Tarragó, que de baixos com ell n'hi ha pocs, li escrivia tot en clau de sol perquè la clau de fa no l'entenia.

Durant molts anys havíem anat a cantar a Sidamon, i hi anàvem a peu, amb espadenyes. El Sebastià Serrano portava el carro i tots els trastes al damunt, i cap a Sidamon... Havíem anat a cantar a molts pobles. A Vallfogona també, i anàvem a dinar a la vora del riu. Mira, és que disfrutàvem. Ens demanaven, i nosaltres contents de poder-hi anar. Tots ho fèiem amb voluntat. Berenem? Berenem, i cadascú portava alguna cosa per berenar quan ens reuníem...

Josep Maria Falip Balagué, cantor actual

Té coneixements bàsics de música. De petit ja escoltava les Completes des del cor amb el seu pare, que les cantava. Ell va afegir-s'hi a principis dels anys 60 i des de 1990 fa els solos de baix. Té molt present el primer any que va encarregar-se del solo: "Em feia molta il·lusió i em vaig quedar sense veu, ho vaig

cantar molt diferent de com ho feia als assajos. De nervis no en tinc, només als solos, i els que ho feien abans també igual, és la tensió. Al Tarragó recordo que en fer els solos li tremolava sempre el full". Està força assabentat dels inicis de les Completes, especialment del període anterior a la Guerra Civil, i recorda que excepcionalment una vegada, a finals dels anys 50 o principis dels 60, l'orquestra no va aparèixer i l'únic acompanyament que va sonar aquella nit va ser el de l'harmònim, que tocava un mossèn. Josep Maria creu que a partir de 1990 les Completes es van començar a estudiar "més conscientment, es va començar a prendre més seriosament. Per exemple, s'insisteix més en la vocalització i coses així, es canta tot més unificat". Respecte a la comparativa entre la generació moderna i l'antiga, opina que "les veus que hi havia abans, com la del Jaume Fabregat o el Sebastià Tarragó, ara no hi són. Crec que actualment hi ha un nivell fluix perquè no hi ha suficient gent, falta jovent".

Conxa Boyero Egido, violinista

Va participar en les Completes des de 1993 –fent 3r de BUP– a 1995. És natural de Fondarella i profesora de violí a l'Escola Municipal de Música de Mollerussa. De les Completes de Bellvís en sap que se celebren des de fa molt temps, com les de Cervera o Tàrraga. Reconeix que al principi li va costar una mica, i que "en els moments previs a la celebració sempre hi havia una mica de nervis, però res important, suposo que pel fet que tothom volia que anés al millor possible. A més, hi havia molt bona relació entre tots. La gent del cor ens apreciaven molt, als músics, i crec que gaudien cantant acompanyats de música instrumental".

Els dos primers anys formaven l'acompanyament l'harmònim, dos violins, una viola, un violoncel i un contrabaix, però després el contrabaix va deixar de venir. Recorda especialment els dos últims anys: "El que em va cridar força l'atenció va ser que el primer any, si no ho recordo malament, van venir a tocar dos germans, el violoncelista i el contrabaixista. Éren ja grans però venien de no sé quin poble, crec que de la muntanya, perquè portaven fent-ho molts anys i tenien família a Bellvís. Em van semblar persones molt agradables i tenien unes ganes increïbles de fer les Completes".

ELS CANTS

Les completes són l'últim dels oficis litúrgics del dia. En total hi ha vuit oficis, que reben diferents noms segons l'hora en què tenen lloc: abans de l'aurora es resen matines; a les 6 del matí, primeres; a les 9, tèrcies; a les 12, sextes; a les 3 de la tarda, nones; abans de sopar, vespres, i finalment, després de sopar, completes. L'ofici de lectura, que és el vuitè, no té cap hora determinada i es pot realitzar en qualsevol moment del dia.

La missa a tres veus de Pablo Hernández és una harmonització de les oracions de les completes. Consta de dos salms, el 4 i el 91¹¹ –coneguts com a "Cum invocarem" i "Qui habitat" respectivament–, un himne i el cant de Simeó, anomenat també "Nunc dimittis". Aquests cants s'insereixen en la cerimònia i són els propis de les completes solemnes o *Dominica ad Completorium*. Les completes que se celebren són solemnes i no ordinàries perquè es canten la vigília d'una diada festiva: segons el calendari romà general, el dia litúrgic comença al vespre de la vigília i per tant s'entén que aquestes completes es canten en jornada festiva. Com no podia ser d'altra manera, les Completes de Bellvís segueixen la pauta establerta per aquesta celebració solemne: s'obren amb una lectura breu, tot seguit una antífona dona peu al "Cum invocarem" i "Qui habitat" de Pablo Hernández; un solo gregorià –salm 134–¹² i la mateixa antífona precedeixen l'Himne, també d'Hernández, i un capítol –responsori més un verset– i una altra antífona introdueixen el cant de Simeó musicat per Hernández. Una última antífona, un "Salve Regina"¹³ i el goig a la Mare de Déu de les Sogues clouen la cerimònia.

¹¹ 90 segons la numeració de la versió dels Setanta i la Vulgata.

¹² 133 segons la numeració de la versió dels Setanta i la Vulgata.

¹³ La celebració de Completes regeix que en lloc del "Salve Regina" també es poden cantar l'"Alma redemptoris", l'"Ave Regina caelorum" o el "Regina Caeli laetare".

Els salms

Els salms són poemes religiosos cantats i acompanyats originàriament amb un instrument de corda; els que estan recollits a la Bíblia es troben entre el Llibre de Job i Proverbis a l'Antic Testament. La tradició atribueix majoritàriament aquests salms al rei David; en tot cas sembla probable que la majoria veieren la llum entre els segles *x* i *vi* aC. Escrits en hebreu, els salms foren copiats reiteradament per monjos, que els cantaven a l'ofici de completes. Entre el segle *iii* i l'any 150 aC es traduïren al grec, la llengua de cultura al Mediterrani de l'època, en l'anomenada versió dels Setanta, a causa de la voluntat d'Alexandre Magne de divulgar-los entre la població egípcia, que coneixia cada cop menys l'hebreu.¹⁴ En aquesta nova versió alguns salms foren unificats o dividits per la seva extensió, la qual cosa els va causar alteracions en la numeració. A finals del segle *iv* el Papa Damas I encarregà a sant Jeroni una traducció al llatí d'uns determinats llibres sants, entre els quals es trobava el Salteri, Llibre dels Salms o Liber psalmorum, que havia de formar part de l'anomenada Vulgata. Aquesta traducció, adoptada com a versió oficial de la Bíblia al Concili de Trento, es va basar en el text acceptat de la versió dels Setanta i es caracteritzà per estar escrita en un llenguatge planer, net de cultismes, a l'abast del poble. El Salteri llatí era el segon dels llibres Sapiencials mentre que a la versió grega era el primer; la numeració dels salms de la Vulgata respectà l'original grec. L'actual *Llibre dels Salms* consta de 150 cants dividits en cinc llibres i la numeració que se sol trobar és l'hebrea. Els títols dels salms acostumen a ser curts o molt senzills, pretenen donar informació sobre el seu autor o col·lecció, el pretext en què nasqueren, les seves característiques poètiques, si es poden ajustar musicalment o el seu ús en la litúrgia.

Cada dia de la setmana té predeterminats uns salms específics. En un principi les completes constaven de nou salms en llatí, però al Concili Vaticà II, que tingué lloc entre 1962 i 1965, s'establí que podien ser cantats en diferents llengües i que tres eren suficients: el número 4, el 91 i el 134. Aquests salms, de caire íntim i de confiança, han estat profusament musicats al llarg de la història, així com també la lectura breu que obre les completes. El quart salm, titulat "Cum invocarem" perquè aquests són els mots amb què comença, és d'agraïment a la divinitat i exhorta a confiar-hi; el jo poètic critica els homes que menyspreen Déu i descriu els sentiments de goig i confiança que li inspira la Providència. El salm 91, titulat "Qui habitat", pel mateix motiu que l'anterior, té voluntat didàctica; parla de la protecció que Déu ofereix als creients enumerant els avantatges d'aquesta assistència constant. El tercer salm de les Completes, que Pablo Hernández no musicà, és el 134, es titula "Beneïu el Senyor, servents del Senyor" i exhorta a la lloança del Senyor. És el més breu dels tres.

L'Himne

El "Te lucis" pot tenir diferents melodies, és un himne propi de completes. Hi ha ordes religiosos que atribueixen el text a sant Ambrosi, però altres –com els benedictins– refusen aquesta hipòtesi afirmant que data del segle *viii* o principis del *ix*. El que sí que és segur és que el "Te lucis" està estretament relacionat amb un altre himne, el "Christie qui lux": en alguns llocs solien cantar-se al migdia en dies alterns; en altres llocs es cantava el "Christie" a l'hivern i el "Te lucis" a l'estiu, excepte Dijous Sant i a les festivitats.

El cant de Simeó

És un dels cants evangèlics, juntament amb el Magnificat o cant de Maria i el Benedictus o cant de Zacaries. Als oficis de completes sempre se'n canta algun. Es troba a l'Evangeli segons sant Lluc, 2,29-32: és el cant de Simeó quan veu Jesús arribant a un temple per ser presentat al poble. Déu havia promès a Simeó que no moriria sense haver vist el Messies, per això Simeó afirma que ja se'n pot anar en pau. El cant parla de la salvació de tots els pobles i presenta l'arribada de Jesús com un punt d'inflexió en la redempció dels homes. Tot i la seva breu extensió, l'atenció que ha rebut aquest text per part dels compositors al llarg de la història és remarcable.

¹⁴ S'anomena així perquè segons la tradició dugueren a terme la traducció una setantena d'erudits jueus.

LA MÚSICA

Mentre realitzava el treball de recerca vaig trobar casualment unes antigues partitures impreses de les Completes en un armariet de l'església. Tot i que hi falta part del segon salm, aquestes partitures ofereixen una informació gens menyspreable: es pot observar que el nom complet de l'obra és *Completa a tres voces y orquesta u órgano compuestas por Pablo Hernández*, i que s'editaren a Madrid per B. Eslava. Probablement s'hi editaren entre 1858 i 1863,¹⁵ i el seu preu està fixat en rals –20 el primer salm, 12 l'Himne i el cant de Simeó–. Hi destaca, sobretot, la instrumentació original que havia d'acompanyar les Completes: flauta, clarinets en do, trompes en do, violí primer i segon, viola, violoncel, contrabaix i orgue obligatori. Al peu de la primera pàgina hi ha una nota: "Estas Completas pueden cantarse con Orquesta o bien con solo acompañamiento de Órgano". Curiosament, en aquestes partitures es descriu el "Nunc dimitis" com a quart salm de l'obra.

Tot seguit es descriu a grans trets l'estructura i la tonalitat dels cants. S'hi pot observar el resultat de l'adaptació que en va fer Mn. Alfons Escué: va transportar tots els cants un to per sobre respecte a l'original. A la columna en què s'indiquen les tonalitats es troba en primer lloc la que trià Pablo Hernández i seguidament la de l'adaptació.

Salm quatre: "Cum invocarem". Compàs 4/4.			
Tema	Incidències	Tonalitat	Número de compàs
A	Introducció instrumental, s'exposa el tema. Veus: estructura horitzontal i després vertical. Moderato.	Fa M, Sol M	–
	Solos de tiple i després baix. Pont.		26
	Reexposició del tema A amb variació i contrapunt.	Re m, Mi m	55
B	Introducció exposant el tema B. Veus: estructura vertical. Tot <i>p</i> .		Anacrusa 67
	Tres contrapunts consecutius	Zona híbrida	Anacrusa 82
	Reexposició del tema B, veus també verticals i <i>p</i> .	Do M, Re M	94
	Estructura vertical. Pont.	Zona híbrida	Anacrusa 105
A'	"Gloria Patri". Reexposició del tema inicial. Estructura vertical.	Fa M, Sol M	122
CODA	Estructura vertical, valors més llargs que anteriorment.		Anacrusa 138

¹⁵ Les partitures diuen de Pablo Hernández que és "organista de la Real Iglesia de Ntra Sra de Atocha", lloc que ocupà entre els anys esmentats.

Salm 91: "Qui habitat". Compàs 3/4.

Tema	Incidències	Tonalitat	Número de compàs
A	Introducció instrumental, s'exposa el tema A. Veus: estructura vertical. És tot <i>f</i> . Moderato. Pont.	Do M, Re M	–
	Solo de baix.		Anacrusa 29
B	L'orgue comença a exposar el tema B. Les veus segueixen amb l'estructura vertical.		43
	Solo de tiple, tot <i>p</i> .	Zona híbrida	53
	Es desenvolupa el tema B, crescendo.	La m, Si m	61
	Solo de tenor que servirà de pont, tot <i>p</i> .		86
A'	Introducció de quatre compassos reexposant amb variacions el tema A. Canten tiples i baixos. S'hi intercalen quatre compassos anecdòtics de B.	Sol M, La M	118
B'	Variacions del tema B. Veus: estructura vertical, cedeixen el protagonisme a la instrumentació.		Anacrusa 143
C	Solo de baix, <i>p</i> .	Sol m, La m	Anacrusa 155
	Desenvolupament i variació del tema C.		175
	Solo de tenor.	Do m, Re m	Anacrusa 191
	Pont, pedal de sol. Decrescendo.	Zona híbrida	211
D	"Gloria Patri". Compàs 4/4. Solo de tenor, <i>p</i> . A l'original hi havia una introducció instrumental. La melodia és semblant a la del "Gloria Patri" de l'anterior salm. Andante.	Do M, Re M	225
A'	Compàs 3/4. Moderato. Pont cap a la reexposició del tema inicial lleument variat i final.	Sol M, La M	232

Himne: "Te lucis". Compàs 3/4.

Tema	Incidències	Tonalitat	Número de compàs
A	Introducció instrumental, s'exposa el tema. Moderato. Veus: estructura vertical.	Sol m, La m	–
B	Veus a l'uníson.		Anacrusa 13
A	Reexposició del tema inicial, només instrumentació.		Anacrusa 25
B'	Variacions del tema B.	Zona híbrida	Anacrusa 32
CODA	Baixos i tenors, <i>p</i> . Estructura vertical.	Sol M, La M	47
	Frase, pont, mateixa frase, <i>ff</i> .		60

Cant de Simeó o "Nunc dimitis". Compàs 4/4.			
Tema	Incidències	Tonalitat	Número de compàs
A	Introducció instrumental, s'exposa el tema. Andante. Pont.	Re m, Mi m	–
	Solo de baix.	Fa M, Sol M	17
B	La instrumentació enceta el tema B, la veu acompanya l'uníson. Pont.	Zona híbrida	30
A	"Gloria Patri", p.	Re m, Mi m	43
B'	La veu acompanya a l'uníson, f. Petites variacions.	Fa M, Sol M	Anacrusa 52
	Final ff.	Re m, Mi m	Anacrusa 58

ALTRES COMPLETES

A banda de Bellvís hi ha altres indrets de la geografia catalana que comparteixen la tradició de celebrar completes la vigília de la Festa Major, encara que a partir del Concili Vaticà II alguns municipis ho deixaren de fer. Tot seguit hi ha una relació de poblacions que també han cantat tradicionalment completes. Posem especial èmfasi en les de Tàrraga i Cervera perquè són les que se celebren més a prop de la població pladurgellenca.

L'Ametlla de Merola (Berguedà): solia cantar les Completes l'Orfeó del poble acompanyat de l'orquestra de la Festa Major. Igual que a Bellvís, s'hi solia celebrar una missa de Difunts.

Cervera (la Segarra): tot i que l'ofici se celebra a l'hora de completes i pren aquest nom, en realitat es canten oracions de matines. El concert –ja que la litúrgia en resta al marge– té lloc el 5 de febrer; l'any 2011 se n'ha celebrat la 165a edició. Un patronat i una associació cultural nascuda a finals de 2009 vetllen per la continuïtat i la difusió d'aquesta tradició. L'indret on s'interpreten aquestes Completes ha anat variant amb el pas del temps; anys enrere s'havien cantat al Paraninfo de la Universitat però actualment es canten a la col·legiata gòtica de santa Maria del Coll de les Savines. Reuneixen molt públic el 2008 es van superar les 2.000 persones. Els compositors d'aquestes Completes foren Joan Pont, nascut el 1813 i mort el 1885, i Salvador Vidal, nascut el 1818 i mort el 1884, ambdós fills de la ciutat. L'estructura de les Completes, a quatre veus mixtes acompanyades d'orquestra de cambra, és diferent de les de Bellvís: comencen amb un breu invitori i seguidament s'interpreten tres nocturns dividits cadascun en responsori, vers –al primer nocturn és un solo de tenor, al segon un trio i al tercer canten tenor i baix– i "Gloria Patri", aquest últim predominantment en fa major. Aquestes Completes es caracteritzen pels freqüents canvis de tempo i tonalitat, també per la barreja de música culta i popular. S'insereixen en la tendència modernitzadora del segle XIX compartida per Pablo Hernández, que pretenia posar al dia la música religiosa. Joan Pont es defensava el 1844 de les acusacions rebudes per sectors conservadors en els següents termes: "Estic lluny de profanar el temple diví, ans al contrari, és el meu objecte atreure els fidels a la celebració de les festivitats que l'església solemnitza; i en veritat no ho aconseguiria repetint la música avorrida que ha escoltat el poble de Cervera en els seus temples alguns anys abans".¹⁶

¹⁶ Extret del fullet de concert de Completes de Cervera de l'any 2004.

Maó (Menorca): s'interpreten el dia 7 de setembre a l'ermita de Gràcia. A diferència d'altres llocs, les Completes de Maó s'integren de ple en la festivitat del poble: a la tarda se celebra la tradicional *colcada* –una comitiva formada per cavallers, alcalde i mossèn recorre els carrers del poble seguint un estricte protocol–, que a l'hora indicada assisteix a la celebració de les Completes. Durant la missa, diversos cavallers reparteixen aigua de roses.

Marçà (Priorat): tenen lloc el 26 de desembre. Canten les Completes en gregorià. Sembla que uns frares de l'orde dels servites que van residir a Marçà fins a mitjan segle XIX introduïren un minuet en la cerimònia, que actualment encara es canta. Uns violins acompanyen l'acte.

Reus (Baix Camp): a quarts de 8 del vespre es troben a l'Ajuntament els *nanos*, el drac, la mulassa, els gegants, l'àliga, balls de bastons i altres danses i també les colles castelleres per anar, juntament amb tothom que s'hi apunti, en processó pel carrer Major fins a la Prioral de sant Pere, on se celebren les Completes. La cerimònia comença a les 9 amb la descoberta de la figureta de sant Pere, patró de la ciutat, i un goig al mateix sant. Tot seguit es canta un himne a sant Pere i sant Pau i els tres salms estipulats –en esquema responsarial de cor i solista–, i una lectura, una homilia i una pregària donen peu al parenostre, seguit d'una breu oració i la benedicció. Quan acaba l'ofici les autoritats es reuneixen de nou amb les colles que s'havien quedat fora i marxen en processó.

Solsona (Solsonès): actualment ja no es conserva, però la tradició del cant de Completes a Solsona es remuntava com a mínim a l'any 1675, data del primer programa de Festa Major documentat. Ara es canta, a la mateixa hora, un "Salve Regina".

Tàrraga (Urgell): no tenen data fixa; se celebren a mitjan maig. Les escriví el targarí Ramon Carnicer, nascut el 1789 i mort el 1855. Actualment la litúrgia ha quedat al marge d'aquestes Completes que una cinquantena de veus, una orquestra de cambra i quatre solistes interpreten a l'Ateneu. Fa deu anys es van recuperar les partitures originals, que es troben a l'arxiu del monestir de Montserrat, i arran d'aquesta troballa es canten des de l'any 2003 bona part de les Completes originals –en total consten de tretze moviments–, exceptuant el 2005, quan, per commemorar el 150è aniversari de la mort del compositor, es cantaren en la seva totalitat, fet que no succeïa des de la segona meitat del XIX. Les Completes de Tàrraga es divideixen en dues parts a causa de la seva duració: la primera comença amb una lectura breu, titulada "Frates, frates" cantada per baix, tenor i cor; tot seguit, solistes i cor interpreten el "Cum invocarem", i soprano i tenor, el "Sacrificate". Després, el cor canta "A fructu frumenti" i "Gloria Patri",¹⁷ i clou la primera part "Qui habitat", que protagonitzen el cor i la soprano, contralt i tenor solistes. Després d'una pausa, soprano, tenor i baix interpreten "Cadent a latere tuo mille", i soprano i cor, "Non accedet ad te malum". A continuació els solistes i el cor canten "Super aspidem et basiliscum", i el cor segueix amb el "Gloria Patri".¹⁸ Cor i tenor canten el "Nunc dimitis" o cant de Simeó, i seguidament la soprano canta el "Lumen ad revelationem gentium";¹⁹ clou l'acte un "Gloria Patri" que interpreta el cor. Com es pot observar, l'estructura és similar a la de les Completes de Pablo Hernández, però sense l'himne, amb els cants dividits en diversos moviments i amb molt més protagonisme dels solistes. Ramon Carnicer acompanyà les veus amb violins primers i segons, violoncel·ls i contrabaix –és destacable l'absència de violes–, també flauta, oboè, clarinet i trompa, amb un sol músic per a cada instrument de vent. Les tonalitats d'aquestes Completes són pràcticament sempre sol major i do major, amb harmonies senzilles a base de tònica, subdominant i dominant. Els tempos són variats.

¹⁷ El "Sacrificate", "A fructu frumenti" i "Gloria Patri" en realitat continuen formant part del salm quatre, que comença amb els mots "Cum invocarem".

¹⁸ "Cadent a latere tuo mille", "Non accedet ad te malum", "Super aspidem et basiliscum" i "Gloria Patri" continuen formant part del salm 90, que comença amb els mots "Qui habitat".

¹⁹ "El Lumen ad revelationem gentium" forma part del cant de Simeó.

BIBLIOGRAFIA

BÍBLIA (2008): *La Bíblia. Bíblia catalana. Traducció interconfessional*. Barcelona, Associació Bíblica de Catalunya / Editorial Claret / Societats Bíbliques Unides.

CASARES RODICIO (1999-2002): Emilio Casares Rodicio, *Diccionario de la música española e hispano-americana*, volum VI. Madrid: Sociedad General de Autores y Editores.